

ВІДГУК

**доктора юридичних наук, професора
Куракіна Олександра Миколайовича**

**на дисертацію Кельмана Ростислава Михайловича на тему
«Заборона як метод правового регулювання: теоретичні та практичні
аспекти» подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми.

Цілком закономірно, що вітчизняні інтеграційні процеси вимагають якісного правового регулювання та досконалого законодавства, ефективно функціональної правової системи. На жаль, реформи, що час від часу ініціюються в нашій державі, а відтак надто повільно відбуваються через штучно подекуди створені бар'єри, не завжди відповідають запитам суспільства, реаліям сьогодення. Це, безумовно, вимагає посиленої уваги наукової спільноти до активізації пошуку заходів узгодження сфер визначення допустимих меж реалізації суб'єктивних прав, оскільки вихід за ці межі може порушувати права і свободи інших осіб або суспільний інтерес в цілому. Зміст правових заборон та обмежень прав людини полягає у визначенні чітких меж легітимного втручання держави в приватну автономію індивіда для забезпечення загального блага.

У зв'язку зі складною ситуацією, яка склалася в Україні через перебування держави у воєнному стані, окупацію частини її територій, а також спроби прискорити проведення реформ у всіх сферах суспільного життя, оскільки вони є умовою системного відновлення, з метою досягнення рівня правового забезпечення, який би відповідав рівню європейської країни, чим і обумовлено збільшення використання (встановлення) правових заборон у законодавчій діяльності. Саме, через врахування таких обставин обрана тема дослідження актуалізується задля розроблення відповідних правових заборон, що в процесі нового законотворення і проведення відповідних реформ забезпечували б дотримання прав, свобод людини і громадянина та відповідний розвиток громадянського суспільства.

Окреслена важлива теоретико-прикладна проблематика правових заборон як методу правового регулювання або навіть правового інструменту, досліджувалася та висвітлювалася ще з часів формування держав. Відтак, низка питань залишається об'єктом дискусій і потребує подальшого вивчення.

У наш час відсутність цілісного дослідження, попри висвітлення окремими вченими деяких аспектів проблематики, веде до невизначеності теоретико-методологічної бази, суперечливої правозастосовної практики щодо таких обмежень. Дослідження у цьому напрямі не розкривають всіх наявних проблем, втім окремі з них були висвітлені в багатьох працях. Проте, попри багатоманітність наукових джерел, до цього часу жодного комплексного дослідження проблематики заборон, як методу правового регулювання, засобів запобігання сучасної правової доктрини та законодавства, не здійснено, що також підкреслює важливість обраного напрямку наукового пошуку.

Теоретичне дослідження правових заборон дозволить розвинути новий напрям в українському загальнотеоретичному правознавстві, що дасть можливість узгоджувати різні правові інститути з огляду на правообмежувальні конструкції. Це сприятиме впорядкуванню поведінки учасників суспільних відносин й охороні прав фізичних осіб.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Науковий рівень самої дисертації і наукових публікацій дисертанта відповідає встановленим вимогам щодо такого роду наукових праць.

Виконане дослідження відповідає цілям розвитку України на період до 2030 року, затвердженим Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. Робота виконується у межах напряму ПППО: «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», затвердженої Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» від 24.06.2014 р., протокол № 5 та кафедри ТПК «Імплементація європейських стандартів функціонування публічної влади в Україні» (№ державної реєстрації 0124U000285, термін виконання: 2024-2028 роки).

Щодо наукового рівня дисертації то варто зазначити, що Кельман Р.М. зосереджує увагу, на збалансованості, співмірності публічних (зокрема,

державних) інтересів та інтересів окремої особи в разі виникнення потреби в заборонному обмеженні повноти навіть її конституційно гарантованих прав. Власне кажучи, такі здебільшого зумовлені обмежувальні заходи мають бути адекватними конкретній ситуації, що потребує оптимального підходу, тобто перебуває у прийнятному співвідношенні до важливості значення основного права.

Автором, на підставі наукового аналізу виокремлено основні цілі запровадження правових заборон і обмежень у будь-якому суспільстві, і стверджується, що на кожному етапі його розвитку збігаються із загальними цілями правового регулювання. При їх використанні необхідно враховувати всі «за» та «проти», щоб вони сприяли досягненню позитивної результативності.

На сьогодні це пов'язано з особливою ситуацією, адже четвертий рік сили національної оборони України у повномасштабній війні героїчно відстоюють незалежність і суверенітет нашої Батьківщини. Всі життєзабезпечувальні процеси на підконтрольній державній владі території України скоординовані і задіяні згідно із вимогами ухвалених Верховною Радою Законів «Про правовий режим надзвичайного стану» і «Про правовий режим воєнного стану», а також низки указів Президента України, нормативно-правових актів Ради національної безпеки і оборони України, Кабінету Міністрів України, в яких зазначено запровадження правових обмежень і заборон без чіткого пояснення і поділу цих правових категорій. Саме тому практичний аспект використання цих засобів доводить те, що ці дві юридичні категорії фактично є єдиним цілим, оскільки вони характеризуються схожими цілями, що ставляться перед використанням правових методів та фактично досягають одного й того ж результату.

Про науковий рівень роботи свідчить також інноваційний характер завдань, які були поставлені автором для досягнення його мети (с. 24 дисертації). Можна констатувати, що дисертаційне дослідження Кельмана Р.М., як результат наукового аналізу і власних міркувань, є новим поглядом на порушені в роботі проблеми. Цей напрямок дослідження видається особливо

важливим у сучасних умовах становлення та розвитку загальнотеоретичного правознавства.

На високий науковий рівень дисертанта вказують його публікації. У 27-ми наукових публікаціях повністю відображені основні результати дисертації (12 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття проіндексована у даних Scopus, 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, а також 13 тез доповідей на конференціях та інших науково-практичних заходах, які констатують належну апробацію результатів дисертації).

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях.

Формулювання наукової новизни — «обличчя» дисертації, оскільки саме за ним судять про якість роботи при першому ознайомленні з нею. Зазначимо, що природа і характер наукової новизни є досить не простим питанням. Досягти такої новизни мало кому вдасться. Крім того, будь-яка новизна не може не базуватися на минулому знанні. Концептуально нове в науці не повинно «відлякувати» наукову спільноту, але водночас мати ознаки новизни.

Подана на захист праця, як засвідчено інформаційно-довідковими джерелами, є першим в українському правознавстві комплексним аналітичним дослідженням сутності таких науково маловивчених категорій — «правова заборона» і «правове обмеження», які використовуються як у теорії права, так і на практиці.

У цьому сенсі об'єктивне визнання отриманих автором особисто найвагоміших результатів, що певним чином претендують на новаторську наукову новизну, зводиться до того, що:

у перше:

— запропоновано авторський понятійно-категоріальний апарат: дано визначення термінів «правова заборона» і «правове обмеження»: здійснено на новаторських засадах формулювання зазначених термінів як методу правового регулювання, під яким розуміється використання сукупності всіх доступних засобів юридичного впливу, що застосовуються до будь-якого суб'єкта

правовідносин та покликані на основі встановлення обмежень або чітких меж використання прав та свобод суб'єктів правовідносин забезпечити своє основне призначення, а саме реалізацію прав зазначених суб'єктів;

— запропоновано комплексний нормативний підхід до формулювання вимог допустимих правових обмежень, що передбачає наявність необхідної легітимної мети, яка полягає у захисті прав інших осіб, суспільної безпеки, громадського порядку, здоров'я, моралі тощо; у підтримці балансу між суспільною необхідністю й інтересами носія права;

— підтверджено важливість урахування співвідношення названих категорій, правозастосовний потенціал яких практично тотожний, оскільки вони встановлюються з урахуванням конкретної ситуації для досягнення однієї і тієї ж мети, а також визнані передумовами інтеграції законодавства України, яке все більше адаптується до законодавства інших європейських країн через загальнолюдські цінності – демократію, права людини, верховенство права.

Загалом елементи наукової новизни сформульовані доступно, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають встановленим вимогам (с. 26-28 дисертації).

Отже, результати дисертаційного дослідження, в тому числі ті, що відзначаються науковою новизною, повною мірою висвітлені у достатній кількості наукових публікацій що констатують апробацію результатів дисертації.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукова обґрунтованість положень та висновків зумовлена насамперед раціональною та логічно узгодженою структурою самої дисертаційної роботи. Методологічну основу дослідження становить система концептуальних підходів, філософських, загальнонаукових, спеціально-юридичних методів, а також логічних прийомів і засобів пізнання, оскільки саме вони становлять фундамент науково-пізнавального процесу, забезпечують єдність та цілеспрямованість дослідницької діяльності (підр. 1.2 дисертації).

Обґрунтованість наукових положень дисертації також зумовлена емпіричною базою, широким переліком використаних наукових праць, наукової

та навчальної літератури, чинних нормативно-правових актів, а також міжнародно-правових документів, ратифікованих Україною.

Наукова обґрунтованість репрезентованих результатів засвідчується чітким та правильним визначенням автором роботи об'єкта та предмета дослідження. *Об'єктом дисертаційного дослідження є вплив механізму правового регулювання на основі правових заборон та правових обмежень на упорядкування суспільних відносин. Предметом дослідження є правові заборони як метод правового регулювання.*

Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 245 сторінок, із них основного тексту 182 сторінки. Список використаних джерел розміщений на 28 сторінках і містить 317 найменувань.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Поставлене перед дисертантом наукове завдання сформульоване як «Мета і завдання дослідження» (с. 24 дисертації). Визначена для цієї дисертації мета – це «аналітичне з'ясування сутнісних підстав теоретико-методологічного і нормативно-прагматичного використання поняттєвих категорій «правова заборона» і «правове обмеження» у сучасному українському правознавстві і на цій основі напрацювання рекомендаційних пропозицій щодо застосування отриманих результатів у законотворчій та правозастосовній діяльності». Вище, при оцінці новизни та наукового рівня рецензованої дисертації констатовано, що дисертація Р.М. Кельмана «Заборона як метод правового регулювання: теоретичні та практичні аспекти» є новим оригінальним науковим дослідженням проблеми правових заборон та правових обмежень. Також відзначається, що це здійснено на належному рівні.

Отже є підстави констатувати, що мета, яку дисертант поставив перед собою при виконанні дослідження, досягнута повністю. Для цього автором роботи були сформульовані конкретні десять завдань. Реалізації кожного з них

присвячені окремі розділи та підрозділи рецензованої дисертації. При цьому, кожен з підрозділів присвячений окремому завданню.

Викладені вище у цьому відгуку положення, що стосуються новизни та наукового рівня дисертації, містять детальну характеристику, як саме її автор досягнув поставлених завдань.

З урахуванням наведеного вище висновку про досягнення загальної мети дисертаційного дослідження та констатації належної новизни і наукової обґрунтованості рецензованої праці в цілому та її окремих структурних частин, стверджую, що Р.М. Кельман за результатами виконання дисертації «Заборона як метод правового регулювання: теоретичні та практичні аспекти» повністю досягнув як загальної мети дослідження, так і всіх окремих завдань, поставлених при цьому.

У дисертації, як зазначалося вище, задеклароване використання при її виконанні цілої низки концептуальних підходів, філософських, загальнонаукових, спеціально-юридичних методів, а також логічних прийомів і засобів пізнання, оскільки саме вони становлять фундамент науково-пізнавального процесу, забезпечують єдність та цілеспрямованість дослідницької діяльності. (с. 25 дисертації).

Відзначене вище досягнення мети та завдань дослідження при належному рівні наукової новизни та наукової обґрунтованості вказує на те, що робота виконувалася з використанням необхідних наукових методів, а дисертант достатньо ними оволодів. Не зупиняючись на тому, як саме та які методи наукового пошуку та обґрунтування використовувалися в рецензованій праці (оскільки погоджуюся у цій частині з дисертантом) вкажу на окремі часткові положення, що стосуються методології цієї дисертації. Серед них є як ті, що дають підставу ще раз відзначити позитивні риси дослідження, так і ті, що обумовили окремі спірні, як на погляд рецензента положення (про що буде зазначено у зауваженнях).

Щодо оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності, то дисертант цілком справедливо зазначає, що проблематика методології у дослідженнях заборонно-обмежувальних засобів як методу правового

регулювання не існує автономно, вона тісно переплітається з питаннями загальноправової методології, що розглядається, зазвичай, як теорія наукового пізнання, система методів, підходів і засобів пізнання або вчення про них. Але як видається, це більш складне й багатогранне явище, адже охоплює не лише методи пізнання та вчення про них, а й методологічні принципи (відправні ідеї), у відповідності з якими має здійснюватися вибір підходів і методів. Особливе значення при цьому має світогляд, як цілісна сукупність домінуючих уявлень про світ, місце і роль у ньому людини, а також відповідних переконань, ідеалів, ціннісних орієнтацій пізнавальної та практичної діяльності людей. Тому використання універсальних, цивілізаційних, правосімейних, національних принципів, на яких будується дослідження категорії заборони як методу правового регулювання, їхня інституалізація, безперечно, становить значний теоретико-практичний інтерес і стимулює подальші наукові дослідження у цій царині та певною мірою створює обмеження суб'єктивного впливу на процес застосування правових заборон та обмежень відповідними державними інституціями.

Підтверджено, що специфіка дослідження проблем заборони як методу правового регулювання дає підстави розглядати методологію як сукупність дослідницьких процедур, технік і методів, у тому числі й прийомів збирання та опрацювання нагромаджених даних. Таке її розуміння гарантовано сприятиме отриманню максимально об'єктивних результатів здійсненого дослідження.

Таким чином можна констатувати, що дисертант в цілому достатньо володіє методологією наукових досліджень, вміє збирати та аналізувати матеріал, формулювати висновки та пропозиції. Тобто, здатний на належному рівні здійснювати теоретичний аналіз та вирішувати конкретні наукові завдання.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації у практиці.

Теоретична та практична значущість одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані й обґрунтовані у дисертації висновки й пропозиції

сприятимуть подальшому теоретичному обґрунтуванню розглянутих категорій, поглибленню знань про правові заборони та обмеження загалом. Наукові здобутки орієнтують на їх практичне застосування:

- *у науково-дослідній сфері* – для подальших поглиблених наукових досліджень сучасного стану та розвитку використання правових заборон у механізмі правового регулювання суспільних відносин;
- *у законодавчій сфері* – для закріплення та формулювання нових форм правових заборон у різних сферах права задля зміцнення правового стану держави;
- *у практичній юридичній діяльності* – для доповнення й корегування наявних нормативно-правових актів, що містять правові заборони та обмеження (акт впровадження Вищої ради правосуддя);
- *в освітньому процесі* – для підготовки лекцій, семінарів, спеціальних курсів, а також практичних занять із загальнотеоретичного правознавства (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 25.09.2024 р. № 147-оп; акт впровадження Львівського державного університету внутрішніх справ від 30.09.2024 р. № 50).

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Подана до захисту праця є значним досягненням для розвитку вітчизняної юридичної науки. Її зміст відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності, вона належно апробована. Ця дисертація є самостійною завершеною роботою, оформлена відповідно до існуючих вимог. Порушень академічної доброчесності, зокрема наявність в дисертації та/або наукових публікаціях, в яких висвітлені наукові результати дисертації, фактів академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації не виявлено.

Водночас дисертація, як і кожна самостійна наукова творча праця, спонукає до наукової дискусії та роздумів, особливо у разі знаходження окремих спірних положень.

1. У загальному науково-технічному прогресі відбувається супровід заборон як регуляторів правових відносин, адже їхня присутність та задіяність сприяє збільшенню сфер суспільного життя. Їх значення у механізмі правового

регулювання безперервно збільшується, тому що правові заборони завжди є там, де є суб'єктивне право.

На с. 92 дисертації автор зазначає, що серед науковців поширена думка, що надмірне захоплення запровадженнями заборонно-обмежувальних норм не несе бажаної користі, а навпаки, регулювання за допомогою одних тільки заборон є першою та найнижчою формою упорядкування людських відносин.

Проте, особиста думка дисертанта до такої позиції залишилося поза увагою. Тому будуть цікавими контраргументи автора дисертації?

2. Не зупиняючись на тому, як саме та які методи наукового пошуку та обґрунтування використовувалися в рецензованій роботі (оскільки погоджуюся у цій частині з дисертантом) вкажу на окремі часткові положення, що стосуються методології цієї дисертації. Серед них є як ті, що дають підставу ще раз відзначити позитивні риси дослідження, так і ті, що обумовили окремі спірні, як на погляд рецензента положення.

Зокрема, дисертант відзначає, що пріоритетним для нього став діалектичний метод. Добре було б ще уточнити, якій діалектиці – матеріалістичній чи ідеалістичній він віддає перевагу. Можна констатувати, що діалектичний підхід притаманний усій роботі, завдяки його використанню отримані врешті-решт усі наукові здобутки, наявні у цій дисертації. Однак, діалектичний підхід автора рецензованої дисертації інколи дає «збої». Навряд чи можна заперечувати, що діалектичний метод передбачає непохитне слідування правилам формальної логіки. Але дисертант інколи демонструє «вільне ставлення» до відповідних норм і правил. Так, на с. 40-46 дисертації вказує, що Ю. Воронцова обґрунтовуючи свою позицію, виходила із міркувань формальної логіки [виділено мною – О.К.]. Відтак, не пояснив, чому на підставі цього відповідним чином мають бути вибудовані елементи кримінально-правової заборони. Тому підтримувати цю точку зору не вбачається за можливе. Так честь і хвала авторці, яка не нехтує формальною логікою, не можна дорікати за те, що вона діє відповідно до правил логіки. І навпаки, можна не погоджуватися з певною позицією, але аж не тому, що вона відповідає формально-логічним вимогам. І, навпаки, ігнорування законів і

правил формальної логіки веде до сумнівних наукових результатів. Що спостерігаємо сьогодні, набагато простіше заборонити, ніж сказати забороні «ні», оскільки на них лягає відповідальність за належне виконання тієї ділянки роботи, яка дасть бажаний результат, не використовуючи категорії заборони.

3. Зверну ще увагу на історико-правовий аспект проведеного дослідження. Воно достатньо глибоке як за періодом охоплення, так і за колом проаналізованих пам'яток права. І ця дисертація є яскравим прикладом такого безумовно правильного підходу.

Разом із тим, рецензент припустив ряд дрібних, але дошкульних прорахунків, неточностей. Один із таких прорахунків полягає в тому, що дисертант розглядає історію як череду змінюваних нормативно-правових актів, аналізує їх зміст у відповідній частині, відповідає на питання «коли?» «як?», «хто?» etc. Безумовно, це цікаво, повчально. Однак історія насамперед має відповідати на питання «чому?» - пояснювати, які закономірності існують у змінах підходів законодавця до регламентації тих чи інших правових заборон та обмежень, чим вони викликані. Принаймні потрібно періодизувати тисячолітній шлях розвитку досліджуваних правових заборон, вказати, у зв'язку з якими соціальними та державно-правовими потребами з'явилися відповідні положення. На жаль, цьому гідної уваги в дисертації не приділено.

4. У сучасній теорії права, зазначає дисертант (с. 119 дисертації), знайдеться чимало питань щодо державної політики у сфері природи прав людини й обов'язків, скажімо про спільні риси прав людини про їхні взаємозв'язки, про їхнє співвідношення скажімо з фундаментальними, основними правами, природними, невідчуженими й набутими тощо.

Звісно, це нам говорить про багатовимірність зазначеної проблематики, яка насамперед зумовлена їх генезою, традиціями, культурою, ментальністю народів, і з сучасними процесами (глобалізація, війна, міграція).

Якщо до загальнодозвільного принципу «дозволено все, що не заборонено» особливих зауважень чи додаткових питань не виникає (це прослідковується та розглядається протягом всього дисертаційного дослідження), то, на наше переконання, спеціально-дозвільний вимагає більш

грунтовного аналізу, оскільки він безпосередньо впливає на права відповідних осіб, які забезпечують реалізацію правових відносин. І окрім того цей тип надає особі право тільки на ту поведінку, що прямо передбачена нормами права, і, відповідно забороняє поведінку, що нормами права прямо не визначена.

Цікаво почути аргументи щодо цієї проблеми.

Однак, наведені зауваження жодною мірою не зменшують цінність рецензованої наукової праці.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому.

Виходячи з викладеного вище, можна стверджувати, що вказана дисертація відповідає вимогам, сформульованим у п. 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Вона містить нові науково-обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для загальної теорії права. До таких результатів, відноситься дослідження правових заборон та правових обмежень.

Тому вважаю, що автор дисертації – Ростислав Михайлович Кельман, є кваліфікованим вченим і перспективним дослідником та рекомендую надати йому ступінь доктора філософії зі спеціальності 081 Право, галузь знань 08 Право.

Опонент –

професор кафедри «Політологія та загальноправові дисципліни»,

Національний університет «Запорізька політехніка»

доктор юридичних наук, професор

Олександр КУРАКІН

Підпис засвідчую:

Вчений секретар

Національного університету «Запорізька політехніка»

кандидат соціологічних наук, доцент

Віктор КУЗЬМІН

